

<https://www.doi.org/10.31918/twejer.2031.2>

e-ISSN (2617-0752)

p-ISSN (2617-0744)



به بهرهمی گیره که وشه دارپژهکانی چاوگ له شیوهزاری هه ورامیدا

م. ی. ژینو بهختیار هاشم

م. دانا تحسین محمد

زانکوی سه لاهه دین - کولیتی پروه ده - زانکوی سه لاهه دین - کولیتی زمان

مه خمور

zhino.hasim@su.edu.krd

dana.mohammed@su.edu.krd

پوخته:

به به ره میی گیره که وشه داریژه کانی چاوگ له شیوه زاری هه ورامیدا- ناویشانی توژیینه وه که مانه، ئامانج له توژیینه وه که نیشاندانی راده و ریژهی به به ره میی گیره که وشه داریژه کانی شیوه زاری هه ورامییه له پونانی چاوگی داریژراودا، ئاخو کامه له م پیشگر و پاشگرانه به به ره مترن له دروستکردنی وشه ی نوئ (چاوگی داریژراو) دا؟ ئایا پیشگره کان یان پاشگره کان به به ره مترن له دارشتنی چاوگی داریژراو دا؟ ئەم توژیینه وه یه له ژیر پویشانی ریباری وه سفی پشتبه ستوو به ئامار ئەنجام دراوه. توژیینه وه که، جگه له پیشه کی و ئەنجام له دوو باس پیکهاتوو، باسی یه که م ئەم سهردیترانه دهگریته خو: پیناسه ی گیره ک، جوړه کانی گیره کی وشه داریژ، گیره که کانی شیوه زاری هه ورامی، ریگاکانی دروستکردنی وشه ی نوئ له زمانی کوردیدا، جوړه کانی چاوگ له پووی پیکهاته وه. باسی دوو همیشه ئەم سهردیترانه دهگریته خو: پیناسه ی به به ره می، کورته یه ک له باره ی فرههنگی وشه نامه، به به ره میی گیره که کانی هه ورامی. له و ئەنجامانه ی که توژیینه وه که پینگیه یشته ئەوه یه که پیشگره کانی شیوه زاری هه ورامی به به راورد به پاشگره کانی شیوه زاره که به به ره مترن و پوولیان زیاتره له دارشتنی چاوگی داریژراو و دهوله مه ندردنی فرههنگی شیوه زاره که دا.

وشه کلیبییه کان: به به ره می، پیشگر، پاشگر، چاوگی داریژراو، هه ورامی.

به بهرهمی گیره که وشه داریژه کانی چاوگ له شیوه زاری هه ورامیدا

۱- پیشه کی:

۱-۱- گرنگی توژیینه وه که:

گرنگی توژیینه وه که له وه دایه، که هه ولئیکه بۆ خستنه پرووی ژماره ی چاوگه داریژراوه کانی شیوه زاری هه ورامی، هه روه ها ده ستنی شانکردنی راده و ریژه ی به بهرهمی و پۆلی گیره که وشه داریژه کانی ئەم شیوه زاره له ده وله مه ندرکردنی فره نگی زمانیدا، به پیتی ریباری وه سفی و پشتبه ستوو به ئامار خراوته پروو. جگه له مه ش هه ولی نیشان دانی شیوه ی ده رکه وتنی هه ر گیره کیک له م گیره کانه ده دات.

۲-۱- ئامانجی توژیینه وه که:

ئامانج له توژیینه وه که نیشان دانی راده و ریژه ی به بهرهمی گیره که وشه داریژه کانی چاوگ له شیوه زاری هه ورامیدا له پۆنانی چاوگی داریژراو و وه لامدانه وه ی ئەم پرسیارانه یه: ئاخۆ کامه له م پیشگر و پاشگرانه به بهرهمترن له دروستکردنی وشه ی نوێ (چاوگی داریژراو)؟ ئایا پیشگره کان یان پاشگره کان به بهرهمترن له داریژراو؟ ئایا هه موو گیره که وشه داریژه کانی هه ورامی به شداری له پۆنانی چاوگی داریژراو دا ده که ن یان نا؟

۳-۱- ریباری توژیینه وه که:

ئەم توژیینه وه له ژیر پۆشنایی ریباری وه سفی پشتبه ستوو به ئامار ئەنجام دراوه.

۱-۴- کەرەستەى تووژینه‌وه‌که :

له لایه‌نى کاره‌کییه‌وه ته‌نیا داتا‌کانى فەرهنه‌نگى (وشه‌نامه) وه‌ک نمونه‌یه‌ک به‌کارهاتوووه بۆ ده‌ستنیشانکردنى راده و ریزه‌ى به‌به‌ره‌میی گیره‌که وشه‌داریزه‌کانى چاوگ له هه‌ورامیدا.

۱-۵- ناوه‌پۆکى تووژینه‌وه‌که:

تووژینه‌وه‌که جگه له پێشه‌کى و ئەنجام له دوو باس پیکهاتوووه، باسى یه‌که‌م ئەم سه‌ردیترانه ده‌گریته‌خۆ: پیناسه‌ى گیره‌ک، جووره‌کانى گیره‌کى وشه‌داریز، گیره‌که‌کانى شیوه‌زارى هه‌ورامى، رینگاکانى دروستکردنى وشه‌ى نوئ له زمانى کوردیدا، جووره‌کانى چاوگ له پرووى پیکهاتوه. باسى دووه‌میش ئەم سه‌ردیترانه ده‌گریته‌خۆ: پیناسه‌ى به‌به‌ره‌مى، کورته‌یه‌ک له‌باره‌ى فەرهنه‌نگى وشه‌نامه، به‌به‌ره‌میی گیره‌که‌کانى هه‌ورامى.

باسى یه‌که‌م: گیره‌ک له زمانى کوردی:

۱- پیناسه‌ى گیره‌ک:

هه‌ر دانه‌یه‌کى زمانى به‌پێى ئەو ئه‌رک و خاسیه‌ته‌ زمانیه‌ى که هه‌یه‌تى، ده‌ناسریت و پیناسه‌ ده‌کریت. گیره‌کیش به‌پێى شیوه‌ى ده‌رکه‌وتن و ئه‌رکيه‌وه به‌م شیوه‌یه‌ پیناسه‌ ده‌کرئ:

(ئهو جووره‌ موورفيمه‌ به‌ندن و به‌ته‌نها له زماندا ئه‌رک و واتایان ده‌رناکه‌ویت، به‌لکو له‌گه‌ل وشه‌ ده‌ورى ديار و ئاشکرا ده‌بینیت و به‌بێ بوونى ئەمانه‌ وشه‌ و ئاخاوتن پێک نایه‌ت). (ره‌فيق شوانى: ۲۰۱۱: ۷۳)

گیرهکهکان له زمانی کوردیدا بۆ دوو جوړ له گیرهکی وشهدارپښ و گیرهکی ریزمانی به پپی ئه رک و واتاکانیان دابه شکراون. (صباح رشید قادر: ۲۰۰۰: ۵۱)

۱- گیرهکی ریزمانی:

گیرهکی ریزمانی جوړیکه له گیرهکی بهند، که له ئاستی رسته سازی رولیان ههیه و دهچنه سهر وشه به بی ئه وهی واتای وشه که بگورن، جگه له مهش په یوه نندیه کی ریزمانی له گه ل وشه کانی تری ناو رسته دهرده خات. (عبدالللا حوسین ره سول: ۲۰۱۴: ۷۲). به واتایه کی تر گیرهکی ریزمانی: (مورفیمیکه له ئاستی رسته سازی ئه رک ده بینیت و ده چپته سهر وشه و شیوهی ده گوریت و ئه رکی ریزمانی پی ده به خشیت، واتا و پولی وشه ناگوریت). (ره فیک شوانی: ۲۰۱۱: ۹۰)

ب- گیرهکی وشهدارپښ:

ئو مورفیمه به ندانهن که رولیان ههیه له دارشتنی وشه ی نوئ، وهک به شیکیش له وشه نوئی که دهچنه ناو فرهه نگو وه. به واتایه کی تر گیرهکی وشهدارپښ (ئو مورفیمه ی ده چپته سهر په گ یان بناغه، وشه به واتای تازو و به ناوه رۆکی نوئ سازده کات). (محهمه د عومه رعهول: ۲۰۱۰: ۳۱۷).

گیرهکی وشهدارپښیش به وه دهناسریتته وه که:

۱- زوریان پولی وشه ده گورن.

۲- به شداری له رونانی واتایی ده که ن.

۳- پۆلیکی کراوہن، بہوہی ژمارہیان لہ گیرہکی ریزمانی زیاترہ.(شیروان حوسین خوشناو:۲۰۱۶:۷۶)

۲- جۆرہکانی گیرہکی وشہدارپژ:

گیرہکە وشہدارپژہکان بہ پیی شوینی دەرکەوتنیان دابەش دەبن، بۆ:

آ- پیشگر

ب- ناوگر

پ- پاشگر

آ- پیشگر:

ئەو مۆرفیمە بەندە وشہدارپژانەن کە بە پیشەوہی وشە دەنوسین یان بە واتایەکی تر (ئەو مۆرفیمە بەندانەن، کە بە پیشی وشەوہ دەلکین، روالەت و ناوہرۆکی وشە دەگۆرن و دەوری پۆنانی وشە دەبینن). (ئەورحمانی حاجی مارف:۱۹۷۷:۳۶)

ب- ناوگر:

(ئەو ئەفیکسەیە کە لەناو رەگدا دەر دەکەوئ، واتە ئەو گیرەکە یە کە رەگ دەسمی و دەچنە ناو رەگ). (وریا عومەر ئەمین: ۲۰۰۴: ۱۱۹) بە رای زۆربە ی زمانەوانی کورد ناوگر لە زمانی کوردی بوونی نییە، بۆیە ئیمەش لەم باسەماندا پشتگوئی دەخەین.

پ- پاشگر:

ئەو مۆرفىمە بەندەيە كە بە كۆتايى وشەوۋە دەنوسىت، پۋالەت و ناوەرۆكى وشە دەگۆرپى و دەورى پۋنانى وشە دەيىنى. (ئەورەحمان حاجى مارق: ۱۹۷۷: ۳۷)

يەككە لە خاسيەتەكانى پاشگر ئەوۋەيە؛ كە ھىز پادەكىشن، واتا ھىز لە وشەي ناسادە زياتر دەچىتە سەر پاشگرەكان، دەشى ئەمەش بگەرپتەوۋە بۇ ئەو واتا نويىەي كە مۆرفىمە بەندەكە دەپخاتە سەر مۆرفىمە سەر بەخويەكە. (عەبدوۋەھاب خالىد موسا: ۲۰۰۹: ۶۸)

۳- گىرەكەكانى شىۋەزارى ھەورامى:

گىرەكەكان بەپىيى ئەركەكانيان لە شىۋەزارى ھەورامى دەبنە دوو جۆر:

۱- گىرەكە پىزمانىيەكان

۲- گىرەكە وشەدارپىژەكان

۱- گىرەكە پىزمانىيەكان:

ئەو گىرەكانەن كە پۋلى (ناساندن، نەناسراوى، خستتەسەر و...ھتد) دەيىنن. لە خاسيەتەكانىشيدا ئەوۋەيە كە مۆرفىمىكى شىۋەگۆرە نەك واتاگۆر. ۋەك:

پيا + ەكە ← پياكە (پياۋەكە).

كور + ەكە + ى ← كورەكى (كورەكان).

۵- پنه-

۶- ئه نه (نه،هنه)-

۷- چنه-

۸- لا-

۹- پهك-

۱۰- ونه- (سالم حهسن عزيز: ۲۰۱۶: ۳۱).

ب- پيشگره ناسادهكان:

ئەو پيشگرانهن كه له رووی ئهركهوه به شيوهی يهك مۆرفيم كار دهكهن، به لام له رووی پيكهاتن و واتاوه له بنهردا له دوو مۆرفيم پيكدین، وهك:

۱- پنهدا- (پیدا)

۲- چنه ئه ره- (لیدا)

۳- پوهه- (پيوه)

۴- پيک- (پيک)

۵- تيک- (تيک)

۶- جهيوه- (ليک)

۷- پوره- (پیدا) (مههاباد کامل عبدالله، ۱۹۹۶: ۷۸)

ب- پاشگرهکان:

ئەو گیرهکانەن کە دەچنە سەر دواوەی وشە، لە شیوەزاری هەورامی ژمارەیی ئەو پاشگرانەیی کە دەچنە سەر چاوگ و کار لە چاو پیشگرهکان کەمترن. پاشگرهکانیش ئەمانەن:

۱- ەرە

۲- نە

۳- و

۴- نای (سالم حەسەن عزیز: ۲۰۱۶: ۳۲)

۴- پێگاکانی دروست کردنی وشەیی نوێ لە زمانی کوردیدا:

زمانە سروشتییەکان بە کۆمەڵە پێگایە کە هەڵدەدەن پێداویستی ئاخیوەرانی زمانەکانیان پێ بکەن و و وشەیی نوێ دروست بکەن، لەبەرئەوەی ژیان و دەوروبەری مرۆف بەردەوام لە گۆراندا، بۆیە زمانەکان هەولیانداوە بە هەندێ پێگا خۆیان لەگەڵ ئەم گۆرانکاریانە بگونجین.

پێگاکانی دروست کردنی وشە بریتین لەمانەیی خوارەو:

- ۱- دارشتن ۲- داتاشین ۳- لیکدان ۴- کرتانیدن و
لیکدان ۵- زەرپێژ

۶- وەرگىران ۷- وەرگرتن ۸- ئەكرۆنىم (عەبدولواھىد موشىر
دزەبى: ۲۰۱۲: ۸۹-۹۲)

۹- مېتافۆر ۱۰- دووبارە كىردنە وە ۱۱- كوررتكىردنە وە (شىروان
حوسىن خۇشناو: ۲۰۱۶: ۱۳۵)

دارشتن بە يەككە لە گىرگىرتىن و سەرەكىرتىن رېگا دادەنرى بۆ
دروستكىردن و وەبەرھىتەنى و شەي نوئى، كە تىيدا گىرەكەكان رۆلى
سەرەكى دەبىنن و بەشدارى دەكەن لە دروستكىردنى و شەي نوئى.

۵- جۆرەكانى چاوك لە پىكھاتە وە:

چاوك وەك بەشىك لە بەشەكانى ئاخاوتن بە وە پىناسە دەكرىت، كە:
(ناوى كىردارىكى گىشتى دەبەخشىت و نەبەستراو بە كەس و كاتە وە
گەردان ناكىرت، سەرچاوەى دارشتنى كارە). (رفىق شوانى، ۲۰۰۱: ۱۱۸)

چاوك لە روى پىكھاتە وە لە زمانى كوردىدا، سى جۆرى ھەيە:

۱- چاوكى سادە: ئەو چاوكەيە كە تەنھا لە يەك و شەي سادە
پىكھاتو وە و ھىچ زىادەيەكى وەك پىشگر و پاشگرى پىوھىيە.

ھەندى لە زمانەوانەكان لە روى مۆرپۆلۆژىيە وە باوەرپان بە بوونى
چاوكى سادە و كارى سادە نييە، بەلكو چاوك و كارى سادە، بە چاوك و
كارى دارپىژراو دادەنن، بۆ نمونە: كارى دەخۆم ← دە + خۆ + م

ئەم كارە لە روى مۆرپۆلۆژىيە وە لە (۳) مۆرپىم پىكھاتو وە، بەلام
لەگەل ئەو شەدا باوەرپان وايە، كە ئەم كارانە لە روى رستەسازىيە وە
وەك كارى سادە كار دەكەن. (مەمەد مەعرووف فەتاح: ۲۰۱۰: ۲۴۳-۲۴۴)
بۆيە ئىمەش بەپىي ئەم بۆچوونە كار دەكەين و چاوكىش ھەمان مامەلەي

کاری له گه‌ل ده‌کړئ، چونکه باوهر وایه، که کار له چاوگ وه‌رگیراوه.
(ئه‌وره‌حمانی حاجی مارف: ۲۰۱۴: ۱۲۴)

۲- چاوگی دارپژراو: ئه‌و چاوگه‌یه که له چاوگیکی ساده و پیشگریک یاخود پاشگریک پیکهاتووه، به مهرجیک واتایه‌کی تازه دابینیت. (لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کان: ۲۰۱۱: ۲۳۰-۲۳۳) به‌لام ئه‌م پیناسه‌یه ده‌کړئ به‌وه فراوان بکړئ، که مهرج نییه به‌ته‌ن‌ها له چاوگیکی ساده و پیشگریک یاخود پاشگریک پیکهاتیت، به‌لکو ده‌کړئ بلین هندی جار له چاوگیکی دارپژراو و مؤرفیمیکی وشه‌دارپژ پیکهاتووه. بو نمونه: شکان+ اندن ← شکاندن.

دا+ شکاندن ← داشکاندن.

ئه‌گه‌ر سه‌یری (شکاندن) بکه‌ین، ئه‌وا ده‌بینین که له چاوگیکی ساده و پاشگریک پیکهاتووه. هه‌روه‌ها (داشکاندن) له پیشگریک و چاوگیکی دارپژراو پیکهاتووه.

۳- چاوگی لیکدراو: ئه‌و چاوگه‌یه که له چاوگیکی ساده یان دارپژراو و وشه‌یه‌کی تر پیکهاتووه. به پشته‌ستن به‌و بوچوونه‌ی که ده‌لی: چاوگ و کاری ساده له زمانی کوردیدا نییه، ده‌توانین چاوگ له زمانی کوردیدا به‌م شیوه‌یه‌ی خواره‌وه پولینبکه‌ین:

۱- چاوگی بنه‌رته: ئه‌و چاوگه‌یه که له پووی به‌کاره‌ینان و ئه‌رکی رسته‌سازی وه‌ک یه‌که‌یه‌کی یه‌کگرتوو و ساده به‌کار دیت، به‌لام له پووی مؤرفولوزییه‌وه له (۳) مؤرفیمی (ره‌گ و کات و (ن)ی چاوگ) پیکهاتووه.

۲- چاوگی دارپژراو: ئه‌و چاوگه‌یه که له چاوگیکی بنه‌رته یان دارپژراو و پیشگریک یان پاشگریک، پیکهاتووه.

۳- چاوكى ليكدراو: ئەو چاوكىيە كە لە چاوكىيە بىنەرەت يان دارپىژراو و وشەيەكى تر پىكھاتووہ.

باسى دووہم: بەبەرھەمىي گىرەكە وشەدارپىژەكانى چاوكى لە شىوہزارى ھەورامىدا

۱- پىئاسەي بەبەرھەمى:

بەبەرھەمى، رىژەي تواناي كەرەسە زمانىيەكان لە بەرھەمەينانى كەرەسەي نوئى بەپىي رىسا و ياساكانى زمانەكە دەگەيەنيت. كەواتە (بەبەرھەمى تواناي زمانە مروئىيەكانە بۆ بەكارھىنەئىنى ھۆكارى سنووردار لە پىئاو داھىنەئىنى ژمارەيەكى ديارىنەكراو و بىسنوور لە دەربراو، بەلام بە شىوہيەكى گشتى لە زۆرەي ليكۆلەينەوہكاندا بەبەرھەمى وەك ئادگارىكى مۆرفۆلۆژىيەكانە دانراوہ). (نەرمىن عومەر ئەحمەد: ۲۰۱۰: ۱۰) واتە بەبەرھەمى لە ھەموو ئاستەكانى زمان بەرچاو دەكەوئى بەلام ئەم پرۆسەيە زياتر لە ئاستى مۆرفۆلۆژى بەرچاو دەكەوئى. ھەرۆھەا فرۆمكىن بەم شىوہيە پىئاسەي بەبەرھەمى كەردووہ: (بەبەرھەمى ئامازەكردنە بە ھەموو ئەو ياسا مۆرفۆلۆژىيەكانەي، كە دەتوانرئى بە شىوہيەكى ئازاد بەسەر ھەموو فۆرمەكان جىيەجى بكرىن، بە مەبەستى پىكھەينەئىنى وشەي نوئى). (دلىر سادق كەنەبى و سامى حوسىن قادر: ۲۰۱۸: ۶۱)

بەبەرھەمى يەككە لەو ھۆكارانەي كە دەبىتە ھۆي ئەوہى تەنھا ئەو وشانە لە فەرھەنگدا كە بە بنەچە وشەساز (Lexeme Formation) ناو دەبىرئى، تۆماربكرىن. بنەچە وشەساز بەو وشانە دەگوترىت كە بە پرۆسەي دارپشتن دروست دەبن. (سەعید كەرەمى: ۱۳۹۶: ۵۲)

۲- کورتیهک له باره ی فەرهنګی وشه نامه:

ئهم فەرهنګه له لایهن جمال حبیب الله فرج دانراوه و تایبته به هوږامی و کوردی ناوهراست، ئهم فەرهنګه له سالی ۲۰۱۰ به قه باره ی ۱۱۴۷ لاپه ره له ههولیر چاپکراوه. داتاګانی فەرهنګه که له هه لاپه ره یهک به شیوه ی دوو ستوون دانراوه، داتاګانیشی بریتین له: (وشه، فریز)، چاوګه داریژراوهګانی شیوه زاری هه ورامیش وهک به شیک له وشه له ناو فەرهنګه که خراونه ته ږوو، که ژماره که یان (۳۷۴) چاوګه و به هو ی پیشگر و پاشگرهګانی ئهم شیوه زاره به ره مهیتراون.

۳- به به ره می گیره کهګانی هه ورامی:

پیشگر و پاشگرهګانی شیوه زاری هه ورامی وهکو گیره کهګانی شیوه زارهګانی تری زمانی کوردی ږولیکي گرنګیان له دارشتنی وشه ی نو ی و دهوله مندکردنی فەرهنګی زمانیدا هه یه. بۆ نمونه ئهم گیره کهانه توانیویانه به شداری له به ره مهینانی (۳۵۴) چاوګی داریژراو بکه ن و فەرهنګی زمانی دهوله مند بکه ن.

پیشگر و پاشگره هه ورامییه کان، سه ره پای ئه وه ی هه موویان به یه که وه به به ره من و توانای ئه وه یان تیدایه که ژماره یه کی زور له وشه ی نو ی (چاوګی نو ی) به ره مهینن، به لام له گه ل ئه وه شدا هه موویان به یه که ئه ندازه ږولیان نییه له ږونانی وشه ی نو ی (چاوګی داریژراو)، به لکو هه ریبه که یان به ئه ندازه یه ک به شداری ده که ن له ږونانی چاوګی داریژراو و هه شیان به هیچ شیوه یه ک به شداری له ږونانی چاوګی داریژراو دا ناکات، وهک: (پیک، چنه ئره، پنه دا)، به لکو ئه مانه به شداری له ږونانی به شه کانی تری ئاخاوتن ده که ن.

ئەو گىرەكانەى كە بەشدارى لە دارشتنى چاوكى داريژراو دەكەن،
بريتين لەمانەى خوارەو:

۱- پيشگرەكان: (هور، ونە، پنے، چنە، بەر، وەر، ئەو، ئەرە، ئەنە،
پەك، لا، تىك، جەيو، پوۋە، پورە)

۲- پاشگرەكان: (و، ەرە، ەنە، ناى)

۱-۳: پيشگرەكان:

ھەر پيشگرىك لە پيشگرەكانى شيۋەزارى ھەورامى بە ئەندازەيەكى
جياواز رۆليان لە دارشتنى چاوكى داريژراو دا ھەيە، بەو ھى ھەنديكيان
بەبەرەمترن لەچاۋ ئەوانى تر. بۇ نمونە پيشگرى (-هور) لە ھەموو
پيشگرەكانى تر بەبەرەمترە.

۱-۱-۳: پيشگرى (هور):

پيشگرى (هور) كە بە واتايى (ھەل) دى، ئەم پيشگرە لە ھەندى
حالت بەھوى لەناوچوونى دەنگى (ھ) بە شيۋەى (ور) دى. ئەم پيشگرە
دەچىتە سەر ھەردوو چاوكى بنەرەت و داريژراو و چاوكىكى نوڤى
داريژراو دروستدەكا. وەك:

۱- هور + چاوكى بنەرەت ← چاوكىكى داريژراو.

هور + داي ← هورداي (ھەلدان).

۲- هور + چاوكى بنەرەت ← چاوكىكى داريژراو.

هور + كرناي ← هوركرنای (ھەلكراندن).

ئەم پېشىگرە بە بەبەرھەمترین پېشىگرەكانى شىۋەزارى ھەورامى دادەنرەيت، بەۋەى (۵۱) چاۋگى دارپىژراۋى بەرھەمەيتناۋە، بە رېژەى (۹۲،۱۹٪)ى چاۋگەكان. ۋەك لەم خىشتەى خوارەۋە نىشاندرارەۋە.

ھۆر گىسنای (ھەلگىرساندن)	ھۆر كىرنای (ھەلگىراندن)	ھۆر گىرتەى (ھەلگىرتن)
ھۆر كىشای (ھەلگىشان)	ھۆر تەكنای (ھەلگەكاندن)	ھۆر ۋەستەى (ھەلگەران)
ھۆر گىرئای (ھەلگىرسان)	ھۆر چىكنای (ھەلچۆراندن)	ھۆر شىبەى (ھەلچوون)
ھۆر گىرتەى (ھەلگىران)	ھۆر چىبەى (ھەلچىنن)	ھۆر كىشەتەى (ھەلگىشان)
ھۆر داى (ھەلدان)	ھۆر قلىشىبى (ھەلقلېشان)	ھۆر گىلای (ھەلگەران)
ھۆر كۆلوزناى (ھەلگۆزاندن)	ھۆر درىبەى (ھەلدرىن)	ھۆر خىشناى (ھەلگىشان)
ھۆر ئاردەى (ھەلپىنان)	ھۆر سورىبى (ھەلسوران)	ھۆر ۋازناى (ھەلۋاسىن)
ھۆر بەردەى (ھەلپىرىن)	ھۆر خىشباى (ھەلگىشان)	ھۆر ۋىچناى (ھەلپىژاردن)
ھۆر ئەۋەداى (ھەلدانەۋە)	ھۆر ئاۋىزناى (ھەلپەساردن)	ھۆر كەردەى (ھەلگىردن)
ھۆر ئەۋەۋىلباى (ھەلگەرانەۋە)	ھۆر ئەۋەداى (ھەلدانەۋە)	ھۆر گىرئابى (ھەلگىران)
ھۆر ئەۋەۋىشكباى (ھەلۋەشانەۋە)	ھۆر قىرچناى (ھەلقىرچاندن)	ھۆر لوشتەى (ھەللوشىن)
ھۆر پىرچباى (ھەلپىچران)	ھۆر قورناى (ھەلقوراندن)	ھۆر ماسابى (ھەلئاوسان)
ھۆر پىتەى (ھەلپىچران)	ھۆر مەتەى (ھەلپىشتن)	ھۆر مالابى (ھەلمالىن)
ھۆر ئەۋەشانابى (ھەلۋەشانەۋە)	ھۆر بىبەى (ھەلچون)	ھۆر كۆتەى (ھەلگەۋتن)
ھۆر ئەۋەئىزناى (ھەلساندەۋە)	ھۆر پىرابى (ھەلپەرىن)	ھۆر كۋابى (ھەلگۆتان)
ھۆر ئەۋەسورناى (ھەلسورنەۋە)	ھۆر بىنباى (ھەلبەستن)	ھۆر نامابى (ھەلپەتان)
ھۆر پىرچناى (ھەلپىچراندن)	ھۆر پىرناى (ھەلپەراندن)	ھۆر پىكابى (ھەلپىركان)

۳-۱-۲: پیشگری (ئەوہ)

ئەم پیشگرە کہ بە واتایی پاشگری (ههوه) دئ له کرمانجی ناوہراست، له شیوہزاری ههورامیدا، ئەم پیشگرە دەچیته سەر هەر دوو چاوگی بنەرەت و دارپێژراو بۆ بەرھەمھینانی چاوگیکی نویی دارپێژراو. وەک:

۱- ئەوہ + چاوگی بنەرەت ← چاوگی دارپێژراو.

ئەوہ + ژلیویای ← ئەوہ ژلیویای

۲- ئەوہ + چاوگی دارپێژراو ← چاوگی دارپێژراو

ئەوہ + کولنای ← ئەوہ کولنای

نُهوه ژلیوای (جوولانهوه)	نُهوه یرای (به رینه وه)	نُهوه بیه (بوونه وه)
نُهوه کولیای (کولانه وه)	نُهوه یرنای (به راندنه وه)	نُهوه که رده ی (کردنه وه)
نُهوه کیشیای (کیشانه وه)	نُهوه کولنای (کولاندنه وه)	نُهوه ناسته ی (هئشتنه وه)
نُهوه کیشیای (کشانه وه)	نُهوه که نده ی / لیکردنه وه	نُهوه سانای / سه ندنه وه
نُهوه گرته ی (گرتنه وه)	نُهوه کیانای (ناردنه وه)	نُهوه نیسته ی (دۆزینه وه)
نُهوه هۆر نیسته ی (هه ئسانه وه)	نُهوه ونه ی (خوئندنه وه)	نُهوه به رده ی (بردنه وه)
هۆر نه وه دای (هه لدا نه وه)	نُهوه هۆر ئیرنای (هه ئساندنه وه)	نُهوه به سته ی (به ستنه وه)
نُهوه زوولنای (جوولاندنه وه)	نُهوه بریزنای (برژاندنه وه)	نُهوه تاسیای (تاسانه وه)
نُهوه زبوای (زبانه وه)	نُهوه زبیه ی (سه ره ه لدا نه وه)	نُهوه تاوانای (تاواندنه وه)
نُهوه سووریای (سوورانه وه)	نُهوه شنیای (له رینه وه)	نُهوه دای (دانه وه)
نُهوه خولنای (خولاندنه وه)	نُهوه کیریای (کرانه وه)	نُهوه بوچیای (بوکانه وه)
نُهوه ناردی (هینانه وه)	نُهوه تاوانای (تاوانه وه)	نُهوه بیکنای (هۆبنه وه)

ئهم پیشگره له دواى پیشگری (هور) به به ره مه ترين پیشگر له پیشگره کانی شیوه زاری هه ورامی داده نریت، به وه ی (۳۶) چاوگی دارپژراوی به ره مه هیناوه، که ده کاته (۸۹،۱۴٪) ی چاوگه دارپژراوه کان.

۳-۱-۳: پیشگری (ونه):

پیشگری (ونه یان ونه) له کرمانجی ناوه راست به واتایی (لی) دئ، ههروهکو پیشگری (هور، نه وه) ده چیتته سه ره هردوو چاوگی بنه رته و دارپژراو، توانیویه تی (۳۳) چاوگی دارپژراو به ره مه هینتی، که ده کاته (۸۹،۱۲٪) ی چاوگه دارپژراوه کانی ناو فره هنگه که. نه و چاوگانه ی که به (ونه) به ره مه ده هیترین، بریتین له مانه ی خواره وه:

وهنه خشپای (لئ خشان)	ونه وستهی (لئ خستن)	ونه کربای (لئ کران)
ونه خوریه (لئ خورین)	ونه گبرتهی (لئ گرتن)	ونه گیلای (لئ گهران)
ونه خشنای (لئ خشاندن)	ونه کهردهی (لئ کردن)	ونه بیهی (لئ بوون)
ونه گبرای (لئ گبران)	ونه لالیای (لئ پارانوهه)	ونه دربای (لئ دران)
ونه پرسیای (لئ پرسین)	ونه بینای (لئ بهستن)	ونه دربای (لئ لیدران)
ونه نهوه کهردهی (لئ کردنهوه)	ونه یربای (لئ یران)	ونه دای (لئ دان)
ونه شیهی (لئ رویشتن)	ونه کهردهی (لئ کردن)	ونه گیلای (لئ گهران)
ونه فاربای (لئ گورین)	ونه نهقنای (لئ تهقاندن)	ونه زنبای (لئ دهرهاتن)
ونه تورنای (لئ توراندن)	ونه کوتهی (لئ لیکهوتن)	ونه نامای (لئ هاتن)
ونه توربای (لئ توران)	ونه شیویای (لئ شیوان)	ونه نیای (لئ نان)
ونه شیونای (لئ شیواندن)	ونه شیهی (لئ چوون)	ونه فارای (لئ گورین)

۳-۱-۴: پیشگری (-ئه ره):

ئهم پیشگره له کرمانجی ناوه پراست به واتای (دا، پا) دی. ئهم پیشگره له شیوه زاری هه ورامیدا (۳۲) چاوگی به ره مهیناوه، واته به پیژهی (۵۰،۱۲٪) به شداری کردووه له به ره مهینانی چاوگه داریژراوه کان. ههروهک لهم خشتهی خوارهوه خرایته پوو:

نهره پریه‌ی (دایرین)	نهره‌وزته‌ی (داخستن)	نهره‌ریزای (دایرین)
نهره‌نارده‌ی (داهینان)	نهره‌تاشای (داتاشین)	نهره‌ته‌کیای (داته‌کان)
نهره‌ئامای (راهاتن)	نهره‌ته‌یای (داته‌یین)	نهره‌ته‌ینای (داته‌پاندن)
نهره‌ئیززای (داکشان)	نهره‌ته‌کنای (داته‌کاندن)	نهره‌کویای (داکوتان)
نهره‌یریای (دایران)	نهره‌ریززای (دایراندن)	نهره‌کۆته‌ی (داکه‌وتن)
نهره‌به‌سته‌ی (دابه‌ستن)	نهره‌شانای (داوه‌شاندن)	نهره‌کیشته‌ی (راکیشان)
نهره‌پوژزای (دایوشین)	نهره‌شنیای (داوه‌شان)	نهره‌کیشیای (راکشان)
نهره‌گرتی (داگرتن)	نهره‌وه‌زنا‌ی (دابه‌زاندن)	نهره‌وه‌زیای (دابه‌زین)
نهره‌ماری (داشکاندن)	نهره‌ئاوردی (راهینان)	نهره‌مالای (دامالین)
نهره‌مدرای (راوه‌ستان)	نهره‌مدرنای (راوه‌ستاندن)	نهره‌مه‌ریای (داشکان)
نهره‌ورای (داریوخان)	نهره‌ورنای (داریوخاندن)	

پیشگری (نهره) پاشگریکی به هه‌مان واتا و نهرکه‌وه له شیوه‌زاری هه‌ورامیدا هه‌یه، ته‌نیا ئه‌وه نه‌بی؛ له‌به‌ر بوونی (ی) نیشانه‌ی چاوگ له شیوه‌زاری هه‌ورامیدا ئه‌وا شیوه‌ی گیره‌که‌که ده‌بیته (-هره) و ده‌نگی (ئ-هه‌مه‌) له‌ناو ده‌چی. بۆ نمونه:

نهره ئامای (راهاتن) ، ئامایه‌ره (راهاتن).

ئهم دیارده‌یه هه‌ر ته‌نها له شیوه‌زاری هه‌ورامیدا نییه، به‌وه‌ی گیره‌کیک هه‌م به پیشگر و هه‌م به پاشگر به هه‌مان ئه‌رک و واتاوه ده‌رکه‌وئ، به‌لکو له زمانی ئاقیستاشدا ئهم شیوه‌گیره‌که‌مان به‌رچاو ده‌که‌وئ. وه‌ک گیره‌کی (ه، به‌ر) که ده‌توانن وه‌ک پیشگر و پاشگر به‌هه‌مان واتا و نهرکه‌وه به‌کاربین. (هاشم رضی، ۱۳۶۸: ۵۲-۷۱)

۳-۱-۵: پیشگری (-پنه):

پیشگری (پنه یان په‌نه)، ئهم پیشگره له کرمانجی ناوه‌راست به واتایی (پن) دئ. ئهم پیشگره (۲۴) جار به‌شداربووه له رۆنایی چاوگی

دارپژراو، که دهکاته (۳۸,۹٪) ی چاوگه دارپژراوهکانی ناو فەرگه‌نگه‌که. ئەم پیشگره تهنیا ده‌چپته سەر چاوگی بنه‌پهت.

پنه‌قوزای (پن کۆکین)	پنه‌گیرای (پن گیران)	پنه‌که‌ردهی (پنکردن)
پنه‌فراای (پن گۆرین)	پنه‌شبییهی (پن چوون)	پنه‌ئاسته‌ی (پن‌په‌نشتن)
پنه‌مه‌نه‌ی (پن مان)	پنه‌ناخه‌نا‌ی (پن ناخین)	پنه‌یاوا‌ی (پن‌گه‌پشتن)
پنه‌که‌رده‌په‌ره (پن‌داکردن)	پنه‌ئه‌سپارای (پن سپاردن)	پنه‌یاونا‌ی (پن‌گه‌یاندن)
پنه‌کۆته‌ی (پن کهوتن)	پنه‌واته‌ی (پن گووتن)	پنه‌دا‌ی (پن‌دان)
پنه‌گرت‌ه‌ی (پن گرتن)	پنه‌وجارای (پن بژاردن)	پنه‌کریای (پن کران)
پنه‌کویای (پن کوتان)	پنه‌زانای (پن زانین)	پنه‌پریای (پن یران)
پنه‌کیشای (پن کپشان)	پنه‌هۆردای (پن هه‌لدان)	پنه‌بییه‌ی (پن بوون)
		ئاسته‌ی پنه (پن‌په‌نشتن)

ئەم پیشگره‌ش وه‌ک پیشگری (ئهره) هه‌مان خاسیه‌تی ئه‌وه‌ی تیدایه که ده‌توانی له هه‌ندێ حاله‌تدا وه‌کو پاشگریش به هه‌مان واتا و ئه‌رکه‌وه ده‌رکه‌وی و له فەره‌نگیشدا به هه‌ردوو شیوه‌که تۆمار کراوه. وه‌ک:

پنه‌ئاسته‌ی ← ئاسته‌ی پنه، که به‌واتای (پن‌په‌نشتن) دین.

۳-۱-۶: پیشگری (چنه):

پیشگری (چنه یان چه‌نه) له کرمانجی ناوه‌راستدا به دوو واتا دی، یه‌که‌میان به واتای گیره‌کی ساده‌ی (لی) دی، دووه‌میان به واتای گیره‌کی ناساده‌یی (تیدا) دی.

پیشگری چنه ده‌توانی وه‌ک پیشگر و پاشگریش به هه‌مان ئه‌رک و واتاوه له‌گه‌ڵ مۆرفیمی ته‌وه‌ره به‌کاربه‌ئیریت و به‌شداری له پۆنانی (۲۰) چاوگ ده‌کات، به رێژه‌ی (۸۱,۷%) ی چاوگه دارپژراوه‌کان.

۱- چنه به واتای (لى):

چهنه تەقاي (لى تەقین)	ئامای چنه (لېھاتن)	چهنه بېیەو (لېبونەوہ)
چهنه کەردەي (لى کردن)	چهنه بەرئاردەي (لى دەرھینان)	چهنه تورناي (لى تۆراندن)
چهنه لوای (لى چون)	چهنه بېیەي (لېبون)	پریای چنه (لى پیران)
چهنه تەقاي (لى تەقاندن)	چهنه توریای (لى تۆران)	چنه هۆرستەي (لى هەستان)
چهنه کەردەيو (لى کردنەوہ)	چهنه دیریای (لى دیران)	چنه پریەي (لى پیرین)
	چهنه ترسناي (لى ترساندن)	چهنه ترساي (لى ترسان)

ب- چنه به واتای (تیدا):

چنەمەنەي (تېدامان)	چنه ئاستەي (تېداھېشتن)	ئاستەي چەنە/ تېداھېشتن
--------------------	------------------------	------------------------

ئەوہي لەم پېشگرە بەرچاا و دەکەوي، ئەوہيە کە زۆر بەي ئەو چاوگانەي کە بەرھەمي دەھينيت زياتر لە ئەنجامي پروسەيەکی مۆرفوسينتاكسييەوہ دروست بووہ.

۳-۱-۷: پېشگري (ئەنە):

پېشگري (ئەنە) لە کرمانجی ناوہراست بە زۆري بە واتاي (تې) دي، تەنيا لە يەک حالەت نەبي کە بە واتاي (دا) دي. ئەم پېشگرە تەنيا دەچیتە سەر چاوگي بنەرەت بۆ بەرھەمھينانی چاوگي دارپېژراو. ئەم پېشگرە بە رېژەي (۶۹,۴٪) چاوگي دارپېژراوي بەرھەمھيناوہ، کە دەکاتە (۱۲) چاوگي دارپېژراو.

ئەنەبەردەي (تې بېردن)	ئەنەبەردەي (تې بېردن)	ئەنەبەردەي (تې بېردن)
ئەنەبەردەي (تې بېردن)	ئەنەبەردەي (تې بېردن)	ئەنەبەردەي (تې بېردن)
ئەنەبەردەي (تې بېردن)	ئەنەبەردەي (تې بېردن)	ئەنەبەردەي (تې بېردن)
ئەنەبەردەي (تې بېردن)	ئەنەبەردەي (تې بېردن)	ئەنەبەردەي (تې بېردن)

ئەم پېشىگرە (ئەنە) پاشگرىكى بە ھەمان ئەرك و واتا و فۆرمى لە شىئەزارى ھەورامى ھەيە، ئىمە وای بۆ دەچىن كە ئەم پېشىگرە لە بىنەرتدا پاشگر بوو، دواتر وەكو پېشىگر بەكارھاتوو، بە بەلگەي ئەوھى ژمارەي بەكارھىنانى وەك پاشگر زياترە لە بەكارھىنانى وەك پېشىگر.

۳-۱-۸: پېشىگرى (پوۋە):

پېشىگرى (پوۋە) پېشىگرىكى ناسادەيە، لە پېشىگر (پنە) كە بە واتاي (پى) دى و پاشگرى (و يان وە) كە بە واتاي (و) دى، پىكھاتوو. (سالم ھەسەن عزيز، ۲۰۱۶: ۳۶)

ئەم پېشىگرە ناسادەيە لە زۆربەي كاتدا لە كاتى گۆكردن و بەكارھىنانىدا پاشگرى (و) دەسوي، بەلام واتاكەي خۆي لە دەست نادا. پېشىگرى پوۋە (۱۱) چاوكى بەرھەمھىناو، واتە بە رېژەي (۴، ۳۰٪) بەشدارى لە رۆنانى چاوكى دارپىژراودا كىردوو.

پوۋە داي (پوۋەدان)	پۇلكاي (پوۋەلكان)	بىھى پۇ (پوۋەبون)
پۇنياي (پوۋەنان)	پۇكەردەي (پوۋەكردن)	ئاستەي پوۋە (پوۋە ھېشتن)
پۇلكناي (پوۋەلكاندن)	پوۋە لواي (پوۋەچوون)	ئاماي پۇ (پوۋەھاتن)
پوۋە گرتەي (پوۋەگرتن)	پوۋە كەردەي (پوۋەكردن)	

۳-۱-۹: پیشگری (به‌ر):

نهم پیشگره، که به واتای (دهر) دئ، (۱۰) جار به‌شداری له به‌ره‌مهینانی چاوگه دارپژراوه‌کاندا کردوه، که (۹۱,۳٪) ی ریژه‌ی چاوگه به‌ره‌مهینراوه‌کانه.

به‌رنامه‌ی (دهرهاتن)	به‌رکۆته‌ی (دهرکه‌وتن)	به‌رشیه‌ی (دهرچوون)
به‌رکه‌رده‌ی (دهرکردن)	به‌رپیرنای (دهرپه‌راندن)	به‌رشنبه‌ی (دهرچوواندن)
به‌رئارده‌ی (دهرهینان)	به‌روسته‌ی (دهرخستن)	به‌رکریای (دهرکران)
به‌رپیرای (دهرپه‌رین)		

۳-۱-۱۰: پیشگری (پوره):

پیشگری پوره هه‌روهک پیشگری (پوهه) پیشگریکی ناساده‌یه، به‌لام له پرووی پیکهاته‌وه له پیشگری (پوهه) جیاوازتره، به‌وه‌ی له دوو پیشگر پیکهاتوه، که بریتین له پیشگری (پنه) که به واتای (پئ) دئ و پیشگری (ئه‌ره) که به واتای (دا) دئ.

نهم پیشگره توانیویه‌تی (۸) جار به‌شداری له به‌ره‌مهینانی چاوگی دارپژراودا بکات، که له سه‌دا (۱۳,۳٪) ی چاوگه دارپژراوه‌کان پیکدینن.

ناسته‌ی پوره (پیداکردن)	پوره وزته‌ی (پیداخستن)	لوا‌ی پوره (پیداچوون)
پوره سیای (پندهاتن)	کوته‌ی پوره (پیداکه‌وتن)	مالای پوره (پیداکیشان)
پوره‌کوته‌ی (پیداکه‌وتن)	گرته‌ی پوره (پیداگرتن)	

۳-۱-۱۱: پیشگری (وه‌ر):

نهم پیشگره له کرمانجی ناوه‌پراست به واتای (به‌ر) دئ، له پرووی به‌شداریکردنی نهم پیشگره له به‌ره‌مهینانی چاوگی دارپژراو، له‌چاو پیشگره‌کانی (هور، ونه، ئه‌ره، ئه‌وه) به پیشگریکی سست داده‌نرئ، به‌وه‌ی

تهنیا (۸) چاوگی به‌ره‌مهیناوه، واته به ریژهی (۱۳,۳٪) به‌شداری له به‌ره‌مهینانی چاوگ کردووه.

وه‌رکۆته‌ی (به‌رکه‌وتن)	وه‌ریه‌ی (به‌ربوون)
وه‌رگیرته‌ی (به‌رگرتن)	وه‌ردای (به‌ردان)

پیشگری (وه‌ر) جگه له‌وه‌ی که به واتای (به‌ر) دئ، به واتای (وه‌ر)، هه‌ل‌یش دئ له کرمانجی ناوه‌پراست. وه‌ک:

وه‌رگرتی (وه‌رگرتن). وه‌رگرتیو (هه‌لگرتنه‌وه).

۱۲-۱-۳: پیشگری (لا):

پیشگری (لا) له کرمانجی ناوه‌پراستیش به هه‌مان واتا دئ. ئەم پیشگره‌ته‌نیا (۴) چاوگی به‌ره‌مهیناوه، که ده‌کاته له سه‌دا (۱,۵۶٪) چاوگه دارپژراوه به‌ره‌مهینراوه‌کان.

لابه‌رده‌ی (لابردن)	لادریای (لادران)	لابریای (لابران)
لاشیه‌ی (لاچوون)		

۱۳-۱-۳: پیشگری (جه‌یو):

ئەم پیشگره‌ به واتای (لیک) دئ. ئەم پیشگره له دوا‌ی پیشگری (په‌ک، تیک) به سستترین پیشگر داده‌نرئ، به‌وه‌ی ته‌نیا توانیویه‌تی (۳) چاوگ به‌ره‌مه‌به‌ینی. واته ته‌نیا به ریژهی (۱۷,۱٪) به‌شداری کردووه له به‌ره‌مه‌به‌ینانی وشه‌ی نوئ له ناو فه‌ره‌ه‌نگدا. وه‌ک:

جه‌یو‌برییه‌ی (لیکبران)، جه‌یو‌ترانزای (لیکترانزاندن)، جه‌یو‌ترانزای (لیکتران)

۳-۱-۱۴ پیشگری (پهک):

پیشگری (پهک) یه کیکه له بیهره‌مترین پیشگره‌کانی شیوه‌زاری هه‌ورامی و به‌شیوه‌یه‌کی زور سست به‌شداری له به‌ره‌مه‌ینانی چاوگی دارپ‌ژراوه ده‌کا، توانیویه‌تی ته‌نیا دوو چاوگ به‌ره‌مه‌ینانی، که ده‌کاته له سه‌دا (۷۸٪) ی چاوگه به‌ره‌مه‌ینراوه‌کان. چاوگه به‌ره‌مه‌اتوو ده‌کانیش بریتین له:

پهک کوته‌ی (په‌ککه‌وتن)، پهک وزته‌ی (په‌کخستن)

۳-۱-۱۵: پیشگری (تیک):

ئه‌م پیشگره‌ش به‌ه‌مان شیوه‌ی پیشگری (پهک) به‌شدارییه‌کی زور که‌م ده‌کا، له به‌ره‌مه‌ینانی چاوگه دارپ‌ژراوه‌کان، به‌وه‌ی ته‌نیا دوو چاوگی به‌ره‌مه‌یناوه، واته به‌ریژه‌ی (۷۸٪) چاوگی دارپ‌ژراوی به‌ره‌مه‌یناوه.

تیکدای (تیکدان)، تیک شیبیه‌ی (تیکچوون).

ئه‌وه‌ی شایانی باسه له فه‌ره‌نگی وشه‌نامه نمونه‌ی به‌به‌ره‌می پیشگره‌کانی (پیک، چنه، ئه‌ره، پنه‌دا) له به‌ره‌مه‌ینانی چاوگی دارپ‌ژراو نه‌خراوه‌ته‌پوو، ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نیت که‌وا ئه‌م پیشگرانه به‌شداری له پو‌نانی چاوگی دارپ‌ژراودا ناکه‌ن، که‌چی هه‌ندی نمونه له‌به‌رده‌سته، که‌وا ده‌توانن به‌شدارین له به‌ره‌مه‌ینانی چاوگی دارپ‌ژراو. وه‌ک: [پیک ئامای (پیکهاتن)، پیک ئارده‌ی (پیکهینان)]. (سالم حه‌سه‌ن عزیز: ۲۰۱۶: ۳۲)

پیشگری (هور) له پووی به‌شداریکردنی له پو‌نانی چاوگی دارپ‌ژراو، به‌به‌ره‌مترین پیشگر داده‌نری له نیو پیشگره‌کانی تر به‌وه‌ی (۵۱) چاوگی دارپ‌ژراوی به‌ره‌مه‌یناوه. هه‌روه‌ها پاشگره‌کانی (پهک و تیک) به

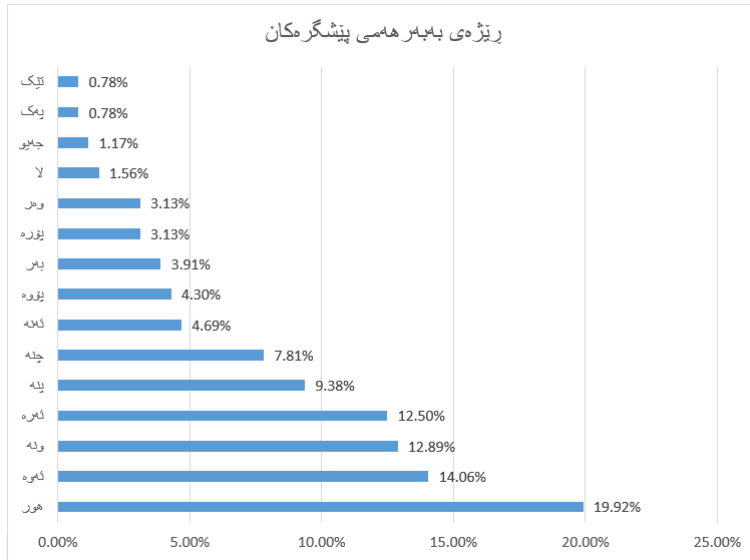
سستترین پیشگر داده‌نرین له رووی به‌به‌ره‌می، به‌وه‌ی ته‌نیا هه‌ر یه‌کیکیان (۲) چاوگی به‌ره‌مه‌یناوه.

ده‌کری ریزه‌ی به‌به‌ره‌می پیشگره‌کان له دروستکردنی چاوگی دارپژراودا، له‌م خسته‌یه‌ی خواره‌وه بخه‌ینه‌روو:

ز	پیشگره‌کان	ژماره	ریزه‌ی به‌به‌ره‌می
1	هور	51	19.92%
2	ئه‌وه	36	14.06%
3	ونه	33	12.89%
4	ئسه‌ه	32	12.50%
5	پنه	24	9.38%
6	چنه	20	7.81%
7	ئه‌مه	12	4.69%
8	پژوه	11	4.30%
9	بهر	10	3.91%
10	پژوره	8	3.13%
11	وه‌ر	8	3.13%
12	لا	4	1.56%
13	جه‌یو	3	1.17%
14	په‌ک	2	0.78%
15	تیک	2	0.78%
کوی گشتی		256	100.00%

خسته‌ی ژماره-۱-

رېژه‌ی به‌به‌ره‌می پېشگره‌کان له دروستکردنی چاوگی دارپېژراو



چارتي ژماره-۱-

رېژه‌ی به‌به‌ره‌می پېشگره‌کان

۲-۳: پاشگره‌کان:

پاشگره‌کانی شیوه‌زاري هورامی له پووی ژماره‌وه له پېشگره‌کانی شیوه‌زاري هورامی که‌مترن، تهنه‌ا چوار پاشگره‌یه به‌شداري له پونانی چاوگی دارپېژراو ده‌کن. هه‌روه‌ها له پووی به‌به‌ره‌میانه‌وه پاشگره‌کان وه‌کو پېشگره‌کانی شیوه‌زاري که به‌به‌ره‌م نین، به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا توانیوانه (۹۸) چاوگ به‌ره‌مبھینن، که ده‌کاته له سه‌دا (۶۸.۲۷٪) ی چاوگی به‌ره‌مه‌اتووه‌کان.

پاشگره‌کانیش بریتین له: (نای، هنه، هره، و).

۳-۲-۱: پاشگری (نای):

ئەم پاشگرە لە کرمانجی ناوەراست بە واتای (اندن) دى، ئەم پاشگرە بە بەرھەمترین پاشگر لە پاشگرەکانی شێوەزاری ھەورامی دادەنریت. لە ڕووی مۆرڤۆلۆژییەو پاشگری (نای) ئەرکی ئەوێهە کە چاوگی بنەرەتی تینەپەر بکا بە چاوگی تێپەر، کە چاوگیکی دارپێژراو و توانیویەتی (۴۴) چاوگی دارپێژراو دروست بکا. کە دەکاتە پێژەى (۴۴.۹۰%) ی چاوگی بەرھەمھاتوو.

بەزناى (بەزاندن)	گونجناى (گونجاندن)	کونای (کوتاندن)
تاسناى (تاساندن)	تشناى (ترشاندن)	دونای (دواندن)
سوورچناى (سووتاندن)	تویناى (تۆپاندن)	تورناى (تۆراندن)
توقناى (تۆقاندن)	تەپناى (تەپاندن)	تەرسناى (ترساندن)
تەقناى (تەقاندن)	خشناى (خشاندن)	خەسناى (خساندن)
شێونای (شێواندن)	دورناى (دۆراندن)	جوولناى (جوولاندن)
سوورناى (سوورانن)	شانای (وہشانن)	فەوتناى (فەوتاندن)
قویناى (قۆپاندن)	قومناى (قەومانن)	قووجناى (نووکانن)
قیرناى (قیراندن)	قیزناى (قیزاندن)	گراوناى (گریاندن)
توکناى (تەکانن)	بریشتنەى (برژاندن)	لکانای (لکاندن)
ماراى (شکانن)	ریزناى (دارزاندن)	ورناى (رووخاندن)
پیرناى (پەراندن)	ھورئیزناى (ھەلساندن)	ئەوژوونای (بووژاندنەوہ)
ئەوہرووتناى (رووتاندنەوہ)	ئەوہدرووشناى (درەوشاندنەوہ)	ئەوہکوشناى (کوژاندنەوہ)
قرچناى (قرچاندن)	ھورسەنگناى (ھەلسەنگاندن)	خولناى (خوولاندن)
کولناى (کولاندن)	چەمنای (چەماندن)	

۳-۲-۲: پاشگری (ەنە):

ئەم پاشگرە بە دوو واتا دى، یەكەمیان بە واتای (تى) و دووهمیان بە واتای (پیدا) دى، پاشگری (ەنە) لە ڕووی بەرھەمییەوہ لە ھەورامیدا لە دوای پاشگری (نای) دى و توانیویەتی (۲۴) چاوگ بەرھەمبھینى و بە پێژەى (۲۴.۴۹%) بەشداریی کردووہ لە ڕۆنایى چاوگی دارپێژراو.

۱- به واتای (تی):

ناورده‌یه‌نه (تېږنېان)	وه‌ردایه‌نه (تې به‌ردان)	نازته‌یه‌نه (تې چه‌قاندن)
پریایه‌نه (تې یران)	چه‌قایه‌نه (تېچه‌قین)	مه‌ریایه‌نه (تې شکان)
پریه‌ینه (تې یرین)	وسته‌یه‌نه (تېخستن)	نارده‌یه‌نه (تېږنېان)
گرته‌ینه (تېگرتن)	کوته‌یه‌نه (تېکه‌وتن)	یاوایه‌نه (تې گه‌بشتن)
فکریایه‌نه (تېیرامان)	لواپه‌نه (تېچوون)	یاونایه‌نه (تې گه‌یاندن)
که‌رده‌یه‌نه (تې کردن)	نایه‌نه (تېنان)	کواپه‌نه (تې کوتین)
وه‌ریه‌ینه (تې به‌ربوون)		

۲- به واتای (پیدا):

ه‌نه (پیدا)		
نازته‌ینه (پیدا کردن)	کوته‌یه‌نه (پیدا که‌وتن)	لواپه‌نه (پیدا چوون)
نامایه‌نه (پیدا هاتن)	گرته‌یه‌نه (پیدا گرتن)	

ئهم پاشگره له شیوه‌زاري هه‌ورامیدا پیشگریکی به هه‌مان ئه‌رک و واتا و فورمه‌وه هه‌یه، که ده‌کری بلین هه‌مان گیره‌کن، به‌لام له زوربه‌ی سه‌رچاوه‌کاندا به دوو گیره‌کی جیاواز دانراون.

۳-۲-۳: پاشگری (ه‌ره):

پاشگری (ه‌ره) له کرمانجی ناوه‌راست به واتای (دا، را) دئ، ئهم پاشگره‌ش هه‌روه‌کو پاشگری (ه‌نه) پیشگریکی هه‌یه که (ئه‌ره‌یه، له پووی به‌ره‌مه‌یتانی‌شه‌وه پیشگره‌که له پاشگره‌که به‌به‌ره‌متره، بۆیه ده‌کری به هه‌مان گیره‌ک دابنرین.

له پووی به‌ره‌مه‌یتانی چاوگی نوئ، ئهم پاشگره به ریژهی له سه‌دا (۱۹.۳۹%) به‌شداری کردووه له به‌ره‌مه‌یتانی چاوگی داریژراو، که به (۱۹) چاوگ فه‌ره‌نگی شیوه‌زاره‌که‌ی ده‌وله‌م‌ند کردووه.

نامایه‌ره (راهاتن)	مه‌نیه‌ره (راوه‌ستان)	ریزنایه‌ره (دایزاندن)
وزته‌یه‌ره (راختسن)	مارایه‌ره (داشکاندن)	شانایه‌ره (داوه‌شانندن)
پریه‌یه‌ره (دایران)	تکنایه‌ره (داتکاندن)	ته‌پایه‌ره (داته‌بین)
کوابره (داکوتان)	نیشته‌یه‌ره (دانیشتن)	کیشته‌یه‌ره (راکیشان)
بینایه‌ره (دابه‌ستن)	پوزنایه‌ره (دایوشین)	شوکنایه‌ره (راوه‌شانندن)
گرته‌یه‌ره (داگرتن)	دریه‌یه‌ره (دادیرین)	فته‌تیا‌یه‌ره (دایزان)
نارده‌یه‌ره (داهینان)		

۳-۲-۴: پاشگری (ق):

ئەم پاشگره به واتای (هوه) دئ، به سستترین پاشگری هه‌ورامی داده‌نریت، به‌وه‌ی (۱۱) جار به‌شداری کردووه له به‌ره‌مه‌ینانی چاوگی داپیژراو، واته به ریژه‌ی (۱۱.۲۲%) به‌شداری کردووه له پۆنانی چاوگه داپیژراوه‌کانی هه‌ورامی. ئەم پاشگره ته‌نیا ده‌چیته سه‌ر چاوگی بنه‌په‌ت و ده‌یکا به چاوگیکی داپیژراو.

وادایو (بادانه‌وه)	کیشته‌یو (کیشانه‌وه)	ورازیو (دورینه‌وه)
کیانیو (ناردنه‌وه)	ئاوردیو (هینانه‌وه)	گیلیو (گه‌رانه‌وه)
پرایو (په‌رینه‌وه)	دایو (دانه‌وه)	گه‌شیایو (گه‌شانه‌وه)
که‌ردیو (کردنه‌وه)	ویلایو (هه‌لگه‌رانه‌وه)	

پاشگری (نای) به به‌ره‌مه‌ترین پاشگر له‌چاو پاشگره‌کانی تری شیوه‌زاری هه‌ورامی داده‌نریت، به‌وه‌ی (۴۴) جار به‌شداری له پۆنانی چاوگی داپیژراو کردووه، هه‌رچی پاشگری (و)ه، له پووی به‌ره‌مه‌ینانی چاوگی داپیژراو، ئەوا به سستترین پاشگر داده‌نرئ له‌نیو پاشگره‌کانی هه‌ورامیدا.

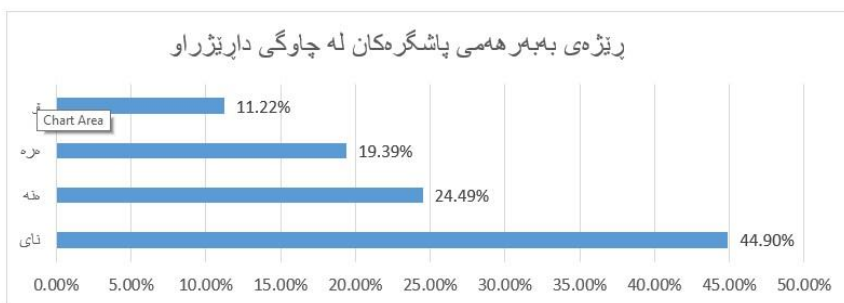
پیژه‌ی به‌به‌ره‌می پاشگره‌کانی هه‌ورامی له دروستکردنی چاوگی داپیژراو، له‌م خشته‌یه‌ی خواره‌وه خراوه‌ته‌پوو:

ز	پاشگرهکان	ژماره	رېژدهی به بهرهمی
1	نای	44	44.90%
2	هنه	24	24.49%
3	هره	19	19.39%
4	و	11	11.22%
کوی گشتی		98	100.00%

Chart

خشتهی ژماره-۲-

رېژدهی به بهرهمی پاشگرهکان



چارتی ژماره-۲-

رېژدهی به بهرهمی پاشگرهکان

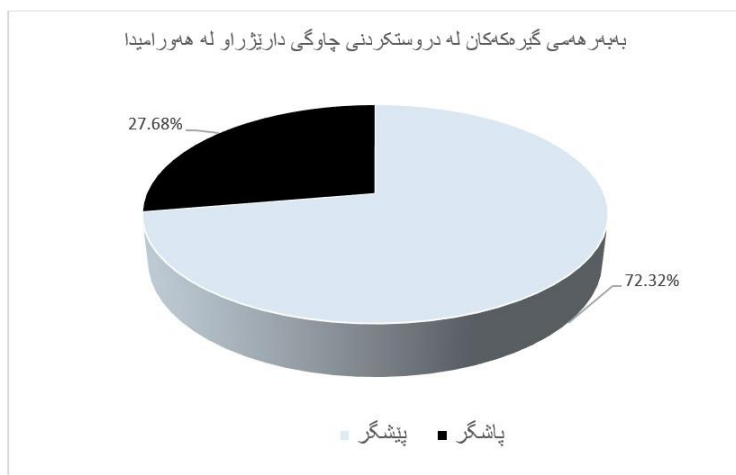
له پووی به بهرهمی به یوه پيشگرهکان له پاشگرهکان به بهرهمترن و توانیویانه زیاتر به شداری له بهرهمهینانی وشهی نوی (چاوگی نوی) دا بکهن و رولیکي بهرچاویان هه بی له دهوله مه ندردنی فرههنگی شیوه زاره که دا، به وهی پيشگرهکان (۲۵۶) چاوگی دارپژراویان

به ره مهیناوه و پاشگره کانیش ته نیا (۹۸) چاوگیان به ره مهیناوه. ههروهک له م خشته یه ی خواره وه خراوه ته پروو.

ز	جۆر	ژماره	پژیهی به به ره مه می
1	پیشگر	256	72.32%
2	پاشگر	98	27.68%
کۆی گشتی		354	100.00%

خشته ی ژماره-۳-

پژیهی به به ره مه می گیره که که کان له دروستکردنی چاوگی داریژراودا



وینه ی ژماره-۱-

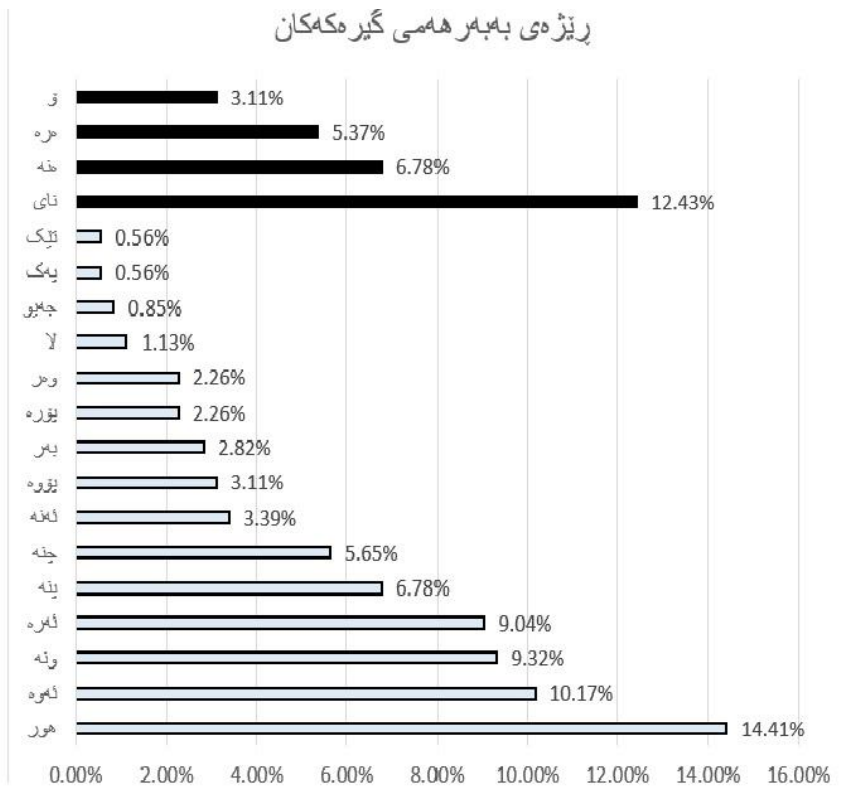
بهبه ره مه می گیره که که کان له دروستکردنی چاوگی داریژراو له هه ورامیدا

گیره که کانی هه ورامی به هه موویان توانیویانه (۳۵۴) چاوگی داریژراو به ره مبهینن، فه ره هنگی زمانیش به و ژماره چاوگه داریژراوه دهوله مند بکه ن، پیشگری (هور) و پاشگری (نای) به به ره مترین پیشگر و پاشگری شیوه زاره که داده نرین له به ره مبهینانی چاوگی داریژراودا. دهکری ریژه و ژماره ی چاوگی داریژراوی به ره مهاتوو، ههروه ها جوری گیره که کان، له م خسته یه ی خواره وه بخه ی نه پروو:

ز	گیره کی وشه داریژ	جور	ژماره	ریژه ی به به سه می
1	هور	پیشگر	51	14.41%
2	ئه وه	پیشگر	36	10.17%
3	ونه	پیشگر	33	9.32%
4	ئه ره	پیشگر	32	9.04%
5	پنه	پیشگر	24	6.78%
6	چنه	پیشگر	20	5.65%
7	ئه نه	پیشگر	12	3.39%
8	پووه	پیشگر	11	3.11%
9	به ر	پیشگر	10	2.82%
10	پوره	پیشگر	8	2.26%
11	وه ر	پیشگر	8	2.26%
12	لا	پیشگر	4	1.13%
13	جاییو	پیشگر	3	0.85%
14	پهک	پیشگر	2	0.56%
15	تیک	پیشگر	2	0.56%
16	نای	پاشگر	44	12.43%
17	هنه	پاشگر	24	6.78%
18	هره	پاشگر	19	5.37%
19	و	پاشگر	11	3.11%
کوی گشتی			354	100.00%

خسته ی ژماره-۴-

ریشه‌ی به‌به‌ره‌می گیره‌که‌کان له دروستکردنی چاوگی داریژراودا
له هه‌ورامیدا



ئەنجامەكان:

- پيشگرهكانى ھەورامى لە چاۋ پاشگرهكانى شيۆەزارەكە بەبەرھەمترن و رۆليان زياترە لە دارشتنى چاۋگى دارپيژراۋ و دەولەمەندکردنى فەرھەنگى شيۆەزارەكە.

- ھەندى لە گيرەكەكانى ھەورامى دەتوانن بە ھەر دوو شيۆەى پيشگر و پاشگر بە ھەمان ئەرک و واتاۋە بين و بە ھەردوو شيۆەكەش لە فەرھەنگ تۆمارکراون.

- پيشگرى (ھور) بە بەبەرھەمترين گيرەكى شيۆەزارى ھەورامى دادەنریت، بەۋەى بەشدارى لە بەرھەمھينانى (۵۱) چاۋگى دارپيژراۋدا کردوۋە، كە دەكاتە لە سەدا (۱۹،۹۲%)ى چاۋگە دارپيژراۋەكانى شيۆەزارەكە و گيرەكەكانى (پەك و تىك) بە سستترين گيرەك دادەنرین، بەۋەى ھەر يەككىيان تەنھا دوو چاۋگيان بەرھەمھيناۋە، بە رپيژەى (۰،۷۸%) چاۋگى بەرھەمھاتوۋ.

- پاشگرى (ناى) بەبەرھەمترين پاشگرى شيۆەزارى ھەورامىيە، توانيويەتى (۴۴) جار بەشدارى بكا لە رۆنانى چاۋگى دارپيژراۋ.

سەرچاوهكان:

سەرچاوه كوردییهكان:

- ئه ورهحماني حاجی مارف (١٩٧٧)، وشه پونان له زمانی كوردیدا، چاپی یه كه م، له چاپكراوهكاني كوری زانیاری كورد، چاپخانهی كۆری زانیاری كورد، بهغداد.
- (٢٠١٤)، ریزمانی كوردی، بهرگی یه كه م (وشه سازی)، بهشی پینجه م (كردار)، چاپی دووهم، چاپخانهی رۆژه لآت، ههولیر.
- دلیر سادق كانه بی و سامی حوسین قادر (٢٠١٨)، به به ره می پڕۆسه ی لیكدان له زمانی كوردیدا، گوڤاری توێژهر، ژ. ٢، بهرگی ١.
- ره فیق شوانی (٢٠٠١)، چه ند بابه تیکی زمان و ریزمانی كوردی، چاپی یه كه م، ده زگای چاپ و بلاو كرده وه ی موكریانی، ههولیر.
- ره فیق شوانی (٢٠١١)، وشه سازی زمانی كوردی، چاپی یه كه م، ده زگای توێژینه وه و بلاو كرده وه ی موكریانی، ههولیر.
- سالم حه سه ن عزیز (٢٠١٦)، كرداری دارپژراو له شیوه زاری هه ورامیدا، نامه ی ماستهر، سكو لی زمان، زانكۆی سلیمانی.
- سه عید كه ره می (١٣٩٦)، وشه ناسیی زمانی كوردی، چاپی یه كه م، په خشانگای زانستگای كوردستان.
- شیروان حوسین خو شناو (٢٠١٦)، توانای مۆرفیمی به ند له ده وه مه ند كردنی فه ره نگ و راپه راندنی ئه ركی سینتاكسیدا، چاپی یه كه م، ده زگای چاپ و په خشی نارین، ههولیر.

- صباح رشید قادر (۲۰۰۰)، هاوبیژی و فرهواتایی له (گیرهک) دا، نامه‌ی ماسته‌ر، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلیمانی.
- عه‌بدوللا حوسین ره‌سول (۲۰۱۴)، مورفیمه ریزمانیه‌کانی کار، بلاوکراوه‌ی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانه‌ی حاجی هاشم، هه‌ولیر.
- عه‌بدولواحید موشیر دزه‌یی (۲۰۱۲)، وشه‌سازی زمانی کوردی، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولیر.
- عه‌بدولوه‌هاب خالید موسا (۲۰۰۹)، هیژ و ئاوازه له دیالیکتی کوردیی ژوو‌روودا، بلاوکراوه‌ی ئەکادیمیای کوردی، هه‌ولیر.
- لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کان له کۆری زانیاری کورد (۲۰۱۱)، ریزمانی ئاخاوتنی کوردی، چاپی دووهم، ده‌زگای ئاراس، هه‌ولیر.
- محهمه‌د عومه‌ر عه‌ول (۲۰۱۰)، دابه‌شبوونی کرداری لیکدراو له‌پووی دارشتن و ئەرکه‌وه، گۆفاری مه‌لبه‌ندی کوردولۆجی، ژ. ۳، سلیمانی.
- محهمه‌د مه‌عرووف فه‌تاح (۲۰۱۰)، لیکۆلینه‌وه زمانه‌وانییه‌کان، چاپی ۱، چاپخانه‌ی پۆژه‌ه‌لات، هه‌ولیر.
- مه‌باباد کامل عبدالله (۱۹۹۶)، کار له کرمانجی خوارو و هه‌ورامیدا، نامه‌ی ماسته‌ر، کۆلیژی ئاداب، زانکۆی سه‌لاحه‌ددین.
- نه‌رمین عومه‌ر ئەحمه‌د (۲۰۱۰) به‌به‌ره‌می له مورفۆلۆژی کوردیدا، نامه‌ی ماسته‌ر، کۆلیژی زمان، زانکۆی سلیمانی.
- وریا عومه‌ر ئەمین (۲۰۰۴)، چه‌ند ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، به‌رگی یه‌که‌م، چاپی یه‌که‌م، ده‌زگای ئاراس، هه‌ولیر.

سه رچاوه فارسييه كان:

- هاشم رضی (۱۳۶۸)، دستور زبانی اوستایی، چاپ اول، سازمان انتشارات فروهر، تهران.

ملخص:

هذا البحث موسوم ب (انتاجية لواصل المصادر المشتقة في اللهجة الهورامية)، الهدف من هذا البحث هو استكشاف نسبة انتاجية اللواصل الهورامية في بناء المصادر المشتقة، واي اللواصل اكثر انتاجية من اللواصل الاخرى في انتاج المصادر المشتقة؟ وهل السوابق اكثر انتاجا ام اللواحق في انتاج المصادر المشتقة؟ وقد تم دراسة الموضوع من منظور الوصفي مستندا الى الاحصاء، يتكون البحث ماعدا المقدمة و الخاتمة من مبحثين رئيسين وهما:

المبحث الاول: يتضمن العناوين التالية: تعريف اللواصل، انواع اللواصل المنتجة لكلمة، اللواصل في اللهجة الهورامية، طرق بناء الكلمة الجديدة في اللغة الكوردية، انواع المصادر من حيث التكوين.

ام المبحث الثاني فيتناول المواضيع التالية: تعريف انتاجية، مختصر عن قاموس وشئنامه، انتاجية اللواصل الهورامية.

في خاتمة البحث تم التوصل الى النتائج التالية: ان السوابق و اللواحق في اللهجة اداة منتجة ولهم قدرة كبيرة في انتاج عدد كبير من الكلمات الجديدة، وان السوابق في الهورامية اكثر انتاجا من اللواحق وكذلك لهم دورا بارزا في اغناء قاموس اللغوي.

الكلمات المفتاحية: انتاجية، اللواصل، اللواحق، المصادر المشتقة،

هورامي.

Abstract:

This study is entitled 'The Productivity of Affixes of Words Derived from Bases in Hawrami Dialect'. The objective of the study is to investigate the rate and level of productivity of Hawrami dialects affixes that form words in the formation of derived bases, also which of these prefixes and suffixes are more productive at deriving new words (derived base). The study is conducted through the descriptive methodology that is based on statistics. It is consisted of two sections, an introduction, and a conclusion. The first section includes the following topics; definition of adhesives, type of adhesives that produce words, adhesives in Hawrami dialect, methods of deriving new words in Kurdish Language, and types of bases in terms of formation. The second section touches upon the following topics; definition of productivity, a brief about Wshanama Dictionary, productivity of Hawrami affixes. It is concluded with the following result; Prefixes in Hawrami dialect are more productive compared to suffixes, and they have a greater role than suffixes in enriching the linguistic dictionary.

Keywords: Productivity, Affixes, Suffix, Derived base, Hewrami.